

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 4	Стр. 325 - 360	Ниш	октобар - децембар	2004.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 323.1(=18)(497.7)"1991/2001"

Оригинални научни рад

Примљено: 23.05.2004.

Бранко Павлица
Институт за међународну
политику и привреду
Београд

АЛБАНСКА МАЊИНА У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ – ОД МЕЂУЕТНИЧКИХ СУКОБА ДО АЛБАНСКОГ ТЕРОРИЗМА: 1991-2001

Резиме

Од самих своје самосталности, Македонија се стално суочавала са великим проблемом – разрушеним међунационалним односима. У том погледу, нарочито је индикативно било питање лојалности албанских грађана новој македонској држави. Иако су уставним одредбама уживали заштиту свог етничког, културног, лингвистичког и верског идентитета, етнички Албанци су непрестано настојали да прошире своја права, прво политичким притисцима, а затим и отвореним насиљем. Процес националне хомогенизације албанског становништва конституисао се кроз оружане активности сепаратистичког покрета, чији је крајњи циљ стварање јединствене албанске државе на Балкану.

Кључне речи: Македонија, међуетнички сукоби, албанско национално питање, сепаратизам, тероризам, Велика Албанија

Уводне напомене

Дезинтеграцијом и распадом југословенске федерације, бивша југословенска република Македонија постаје најмлађа, самостална и независна, балканска држава. Своју независност остварује мирним путем. Због атмосфере која је завладала југословенским просотрима – истакао је у једном интервјуу бивши македонски председник Киро Глигоров – а у којој је доминирао жесток националистички порив, који је постепено отуђивао народе, затим их постепено супротстављао, а из тога рађао анимозитет, непријатељство, па и рат са свим последицама, сматрао сам да македонски народи треба да буде консултован и да се изјасни у каквој држави жели да живи, а да онда донесемо демократски Устав (донет 17. новембра 1991), да отворимо

процес пуне демокртизације земље, да нађемо заједнички језик са националностима, с обзиром на чињеницу да у Македонији живи више националности, иако је већински народ македонски – те да је то услов унутрашње стабилности, мира и заједничког живота.

Али, Македонија наслеђује три позната проблема: 1) по свим индикаторима, она је, од свих шест југословенских република, била економски најнеразвијенија; 2) македонски народ, који је последњи на Балкану дошао до признања сопствене националности и државе, бива и надаље оспораван; историјске заблуде у контексту – македонска стварност – стране аспирације – и даље су актуелне (спор са Грчком око имена и државних знамења;¹ бугарско негирање македонског народа и језика из ере Тодора Живкова настављено и у тзв. посткомунистичком периоду, а од 1994. започиње и тзв. језички спор;² доскора је било спорно и утврђивање македонско-југословенске државне границе): једном речју, геостратегијски положај Македоније у балканском окружењу је изузетно неповољан; 3) Македонија има изразито хетерогену етничку структуру; удео националности у укупном становништву износи једну трећину; притом, питање положаја најбројније, албанске мањине, у читавом послератном периоду је од изузетног значаја; данас, македонски Албанци, у форми терористичког деловања придошлих са Косова и екстремних припадника албанске мањине, дестабилизирајући су фактор македонске државе.

У том склопу, занимљиво је истаћи: још 1998. албански лидери оцењују, дијаметрално супротно, положај албанске мањине у Македонији. Фатос Нано у Скопљу 23. августа приликом сусрета са Б. Црвенковским, "означио је Македонију као позитиван пример словенско-албанског заједничког живота".³ С друге стране, самозвани ректор непризнатог универзитета у Тетову, Фадил Сулејмани, оцењује: "Албански народ у Македонији је незадовољан, он нема више поверења у македонску владу".⁴

¹ M. Schmidt-Nike, Schwierige Nachbarn: Albanien zwischen Griechenland und Makedonien, Südosteuropa, 1944, 11-12, s. 677.

² S. Riebel, Sprache und Politik in Bulgarien nach 1989. im Spannungsfeld zwischen Kontinuität und Wandel, Südosteuropa, 1955, 34, s. 209.

³ M. Schmidt-Neke, Makedoniens Albaner: Konfliktpotential oder Stabilisierungsfaktor? Südosteuropa, 1999, 3-4, s. 201.

⁴ M. Schmidt-Neke, op. cit., s. 201.

Етничка слика Републике Македоније

Уз помоћ и подршку ЕУ и ОЕБС у Македонији је током јуна/јула 1994. извршен попис становништва, пошто су онај из 1991. Албанци бојкотовали. Према резултатима пописа Македонија има 2.106.664 становника. Македонци као матични народ, чине 66,5%, тј. 1.401.389. По статистичком годишњаку Републике Македоније, мултиетничка мапа Македоније показује велики удео националних мањина у укупном становништву – 33,5 одсто. По броју и уделу, најзаступљенији су Албанци – 23% (484.228), а следе, Турци са 3,9% (82.976); Роми са 2,2% (47.363); Срби – 1,9% (40.972); Торбеши (исламизирани Македонци) – 0,8% (16.366); Власи – 0,4% (8.730) и остале националности (њих још 20), чији је удео у укупном становништву само 1,3%. Конфесионална структура се скоро подудара са етничком: 67% становништва православне је вере, 30% исламске, а 3% исповеда друге религије.⁵

Промене у укупном становништву, као и етничкој структури Републике Македоније (од Другог светског рата до 1994.) резултат су природног кретања (пре свега, високог природног прираштаја – Албанци, Роми, док је, по том основу, удео других смањен – Македонци, Срби, Турци, Власи), спољних миграција становништва (Турци, у мањој мери – Срби, Власи), као и промена у изјашњавању о националној припадности.

Албанци бележе, у периоду 1953-1994, знатно апсолутно (са 162.524 на 484.228) и релативно повећање (са 12,43% на 23%) у укупном становништву Македоније. Стопа природног прираштаја албанског становништва је двоструко виша него код осталих националности. Занимљиво је истаћи да је пописом из 1953. регистровано смањење броја Албанаца у односу на претходни попис (из 1948. – 197.389), што је последица "другачијег изјашњавања дела Албанаца (као Турци)". Од шездесетих година овакав популациони развој (високи наталитет, млада старосна структура становништва) очитује се у знатним променама релативног удела у укупном становништву: пораст од 13% 1961. (17,1% – 1971; 19,8% – 1981.; 21,7% – процена 19991)⁶ на 23% – 1994.

Највећа концентрација албанског становништва је у западној Македонији. Од 30 постојећих општина (до 1996.), Албанци представљају апсолутну већину месног становништва у Тетову (74,4%) и

⁵ Статистички годишник на Република Македонија, Скопље, 1996, стр. 88; Нада Радушки, Националне мањине и међуетнички односи на Балкану, "Социолошки преглед", 2001, 1-2, стр. 85.

⁶ Статистички преглед 1982, бр. 142, Београд, 1982, стр. 32; Ружа Петровић, Национални састав становништва, 1991, "Југословенски преглед", 1992, св. 1, стр. 8.

Гостивару (63,7%), док у Струги (45,2%), Дебру (44,4%) и Кичеву (49,2%) чине релативну већину, а у Скопљу (20,8%) и Куманову (36,9%) имају нешто знатнији удео.⁷

Табела 1. Попис становништва у Републици Македонији

Националност	1991.		1994.	
	п	%	п	%
Македонци	1.328.187	65,3	1.401.389	66,5
Албанци	441.987	21,7	484.228	23,0
Турци	77.080	3,8	82.976	3,9
Роми	52.103	2,6	47.363	2,2
Срби	42.775	2,1	40.972	1,9
Торбаша (муслимани)	31.356	1,5	16.366	0,8
Власи	7.764	0,4	8.730	0,4
Бошњаци			7.167	0,3
Египћани	3.307	0,2	3.276	0,2
Хрвати	2.878	0,1	2.508	0,1
Црногорци	3.225	0,2	2.368	0,1
Бугари	1.370	0,1	1.711	0,0
Словенци	513	0,0	421	0,0
Грци	474	0,0	378	0,0
Руси	332	0,0	344	0,0
Пољаци	248	0,0	170	0,0
Мађари	222	0,0	134	0,0
Украјинци	74	0,0	102	0,0
Чеси	143	0,0	90	0,0
Немци	230	0,0	87	0,0
Италијани	74	0,0	73	0,0
Словаци	56	0,0	64	0,0
Цинцари	87	0,0	43	0,0
Јевреји	26	0,0	27	0,0
Аустријанци	15	0,0	11	0,0
Белоруси	51	0,0	11	0,0
Југословени и др.	36.313	1,8	2.845	0,1
Регионална припадност	13.303	0,1	621	0,0
Нема података	1.791	0,1	2.198	0,1
Укупно	2.033.964	100,0	2.106.664	100,0

Извор: Статистички годишник на Република Македонија, Скопје, 1996, стр. 88.

⁷ Статистички годишник на Република Македонија, Скопје, 1996, стр. 88; О историјском развоју етничких односа и процеса у западној Македонији; види: Јован Трифуноски, Западна Македонија, Зборник САНУ: Balcanica, 1977, св. 8, стр. 650-651.

Националности у македонском правном поретку

Мањинска права у Македонији била су гарантована у свим (досадашњим) уставима НР/СР Македоније, као и БЈРМ, односно Републике Македоније. До 1991. године, у (ранијим) македонским законима коришћени су термини "национална мањина", а Уставом од 17. новембра 1991. године, уведен је термин "националности". Устав из 1963. године садржи одредбе о "националностима/националним мањинама", док Устав СР Македоније из 1974. године, "по први пут помиње" Албанце и Турке као националности, које живе у македонској држави.

Члановима 177-183 Устава из 1974. године, и уставним амандманом XLIII "националностима се обезбеђује:

- македонски народ и националности у СР Македонији једнаки су и имају једнака права и обавезе;

- македонски језик и ћирилично писмо су у званичној и јавној употреби, а припадности националности имају право на слободно коришћење свога језика и писма, као и на изражавање и развијање своје културе и оснивање својих сопствених организација. Припадници националности имају право на образовање на свом језику у складу са Уставом и законом. Општине и Републике брину о развоју образовања и наставе, о развоју штампе, радија и телевизије, као и о културним делатностима на језику националности;

- у општинама и регионима у којима живе припадници националности, у јавном и друштвеном животу, језици и писма националности, као што и јавна обележја морају бити на језицима националности;

- припадници националности имају право да користе свој језик и писмо при реализацији својих права и обавеза, као и у процесима пред државним органима и организацијама овлашћеним за вршење јавних послова.⁸

У преамбули Устава из 1991. године Република Македонија се одређује као национална држава македонског народа и албанаца, Турака, Влаха, Рома и других националности, којима је осигурана једнакост као грађана и мирна коегзистенција са Македонцима. Чланом 48. обезбеђује се припадницима националности право да слободно изражавају, негују и развијају свој идентитет и националну особеност. Устав гарантује заштиту етничког, културног, језичког и верског идентитета националности, као и право да оснују културне и уметничке институције, научна и друга удружења с циљем изра-

⁸ Ђ. Цаца, Слободе и права човека и грађана у Републици Македонији, Скопје, НИО Студенски збор, 1994, стр. 234-237; Јован Трифуноски, Албанско становништво у социјалистичкој Македонији, Београд, 1988, стр. 180-182.

жавања, неговања и развијања националних обележја. Ставом 4. наведеног члана националностима се гарантује право образовања на матерњем језику. Дакле, свим не-Македонцима Устав гарантује право да имају, сходно "начину утврђеним законом", основне и средње школе на властитом језику.

Уосталом, полазећи од историјског, културног, духовног и државног наслеђа македонског народа и од његове вековне борбе за национално и социјално ослобођење и за изградњу своје државе, а посебно од државно-правних традиција Крушевске републике и историјских одлука АСОМ и уставно-правног континуитета македонске државе као суверене републике у Федеративној Југославији, од слободно изражене воље грађана Републике Македоније на референдуму од 8. септембра 1991. године, као и од историјске чињенице да је Македонија конституисана као национална држава македонског народа у којој се обезбеђује пуна грађанска равноправност и трајни суживот македонског народа са Албанцима, Турцима, Власима, Ромима и другим анционалностима који живе у Републици Македонији, а у циљу:

- да се Република Македонија конституише као суверна и самостална и као грађанска и демократска држава;
- да се успостави и изгради владавина права као темељног система власти;
- да се гарантују права човека, грађанске слободе и национална равноправност;
- да се обезбеди мир и суживот македонског народа са националностима које живе у Републици Македонији и
- да се обезбеди социјална правда, економско благостање и напредак личности и заједнички живот.

Собрање Републике Македоније доноси "Устав Републике Македоније" 17. новембра 1991. године.⁹

Чланом 9 Устава гарантује да су "грађани Републике Македоније једнаки у својим слободама и правима без обзира на пол, расу, боју коже, национално и социјално порекло, политичка или верска уверења, социјални или економски статус". Члан 18 гарантује, пак, слободу вероисповести, заправо, "слободно и јавно испољавање вере, појединачно или у заједници са другима".¹⁰

Чланом 8. став 2. Устава означена је једна од суштинских вредности македонског уставног поретка: слободно испољавање националности. Рецимо, приликом пописа становништва "предвиђена је и националност, што омогућава "званично" (службено) "постојање

⁹ Устав Републике Македоније, Нови уставни на тлу бивше Југославије, Београд, 1995, стр. 127.

¹⁰ Исто, стр. 128.

мањина". У складу са Законом о попису 1994. године, "обрасци за попис" штампани су "на македонском и једном од језика националности" (сходно бројности дате националности у датим подручјима РМ).¹¹

Чланом 48. и 49. Устава РМ се одређује:

Припадници националности имају право да слободно изражавају, негују и развијају свој идентитет и националне особености.

Република гарантује заштиту етничког, културног, језичког и верског идентитета националности.

Припадници националности имају право да оснивају културне и уметничке институције, научна и друга удружења ради изражавања, неговања и развијања свог идентитета.

Припадници националности имају право на наставу на свом језику у основном и средњем образовању на начин утврђен законом. У училиштима у којима се образовање одвија на језику националности изучава се и македонски.

Члан 49.

Република се брине за положај и права припадника македонског народа у суседним земљама и исељеника из Македоније, помаже њихов културни развој и унапређење веза са њима.

Република се брине за културна, економска и социјална права грађана Републике у иностранству.¹²

Надаље, у "јединици локалне самоуправе" у којој припадници дотичних националности живе као "већина или у значајном броју", поред македонског језика и ћириличног писма, језик и писмо датих националности такође ће бити у званичној (службеној) употреби, као што је одређено и законом. Практично, ова одредба "уводи билингвалност или мултилингвалност по основи критеријума "већинског народа" или "званичног броја", који се у Закону о локалној самоуправи у члану 88. дефинише као "преко 50%", или "преко 20%" становништва у локалној јединици, респективно.¹³

Сходно члану 78. Устава, Собрање РМ основало је Савет за међуетничке односе, који "не предствља инструмент за решавање кризних ситуација", али који "разматра питања међуетничких односа и пружа" предлоге за њихово решавање. У Савету су, поред председника Собрања, и по два члана из сваке "заступљене националности",

¹¹ Исто, стр. 128.

¹² Исто, стр. 136.

¹³ Исто, стр. 137; Закон о локалној самоуправи; (део XIV: званична употреба језика у јединицама локалне самоуправе), Службен весник на Република Македонија, Скопје, 1995, бр. 52.

македонске, албанске, турске, ромске, српске, влашке и друге. Гледано суштински, Савет би био "значајан форум за дијалог", "како би се отклониле међусобне сумње и неспоразуми", а све у циљу "доприноса" "међуетничкој хармонији".¹⁴

Уосталом, Собрање Р. Македоније је 6. јануара 1992. године, "ревидирало Устав од 17. новембра 1991. године", усвојивши уставни закон који садржи низ посебних одредби за заштиту националних мањина. Међу њима су значајније: а) најзначајнија одредба садржана је у члану 48. став I, којим је предвиђено да припадници различитих националности имају право да слободно изражавају свој национални идентитет, да га чувају и да наставе да га развијају, исто важи за националне "атрибуте", б) на основу члана 48. став 2. република гарантује заштиту етничког, културног, језичког и верског идентитета различитих националности; ц) на основу члана 48. став 3. припадници различитих националности имају право да оснивају културне и уметничке институције, као и школска и друга удружења која омогућавају изражавање, очување и развој њихове националности; д) на основу члана 48. став 4. они, између осталог, имају право на наставу на матерњем језику, како на нивоу основне, тако и на нивоу средње школе. Те одредбе морају бити прецизиране законима. У школама у којима ће се настава одржавати на језику неке од других националности, такође ће морати да се предаје македонски језик; е) у вези с тим такође су значајне одредбе из члана 45. пошто предвиђају да сваки грађанин може да оснива приватне школе на свим нивоима образовања, осим на нивоу основне школе. На основу одредби члана 18. став 4. и верске заједнице имају право да оснивају школе. Међутим у оба случаја то право тек треба да се прецизира законским тестовима; ф) што се тиче проблема језика и писма члан 7. став 3. предвиђа да се у општинама где већина становника припада некој другој националности језик и писмо те националности морају бити у службеној употреби, паралелно са македонским језиком и ћириличним писмом. У складу са чланом 7. исто треба да важи и за општине у којима живи значајан број становника који припада одређеној националности. Ипак ова права у оба случаја још треба да буде прецизирано законима; г) члан 9. став 4. у Уставу забрањује сваку дискриминацију посебно из расних побуда или по боји коже, националном или социјалном пореклу, као и због политичких убеђења.

Сходно томе, чланом 78. Устава Р. Македоније предвиђено је формирање Савета за међунационалне односе "који ће се бавити одговарајућим питањима на нивоу Републике". Савет је састављен на бази паритета свих националности и, поред председника Собрања, у

¹⁴ Устав РМ, Нови уставни на тлу бивше Југославије, 1995, стр. 144.

њему су два Македонца, исти број Албанаца, Турака, Влада и Рома и два представника других националности у Македонији. Собрање је дужно да се изјасни о мишљењима и предлозима Савета и да донесе одлуку.¹⁵

После боравка у Скопљу од 8. до 11. новембра 1994. године Макс ван дер Штул, високи комесар ОЕБС-а за националне мањине, у писму министру спољних послова БЈРМ, Стевану Црвенковском, од 16. новембра 1994, "даје" препоруке Влади Македоније, убеђен да би то помогло да се унапреди међуетнички склад, јер за становништво ваше државе, али и за Европу у целини од суштинског значаја је да се очува стабилност. Пошто постоји потенцијална опасност погоршања међуетничких односа у вашој земљи.

У препорукама Влади македоније се, између осталог, наводи:

"Да би добио држављанство ваше земље, грађанин који има пребивалиште мора да докаже да је у њој живео без престанка 15 година. Због тога он или она, мора да чека да прође једнако дуг период пре него што стекне право да учествује на изборима. Многе државе учеснице КЕБС су се, међутим, определиле за период од пет година. Ја бих препоручио вашој влади да следи ову праксу.

У писмо од 1. новембра 1993. године изразио сам жаљење јер није учињен никакав напредак у скупштинској дебати о Закону о локалној самоуправи, упркос чињеници да је очигледно потребна већа јасноћа о улози и надлежностима локалних органа власти. Ја бих предложио да се нацрт закона о овом питању из јула 1993. године стави на дневни ред новизабраног парламента. Додатни разлог да се то учини лежи у чињеници да чланови 79, 80, 81. и 82. овог нацрта садрже одредбе о званичној употреби језика и писма представника етничких група у јединицама локалне самоуправе у којима су они у већини или су заступљени у значајном броју (према члану 79, пара 2,20%).

Основни захтев албанске популационе групе представља побољшање образовни могућности за децу албанске националности. Према подацима добијеним од ваше владе 30,75% ђака албанске народности који су завршили осмогодишњу школу наставили су своје образовање у средњој школи у школској 1993/94. години, а овај проценат је порастао 40,12% у школској 1994/95. години. Иако ове цифре одсликавају значајан напредак, не би требало заборавити податак да је одговарајући проценат ђака македонске националности у обе школске године износио око 94%. Због тога су према мом мишљењу потребни додатни напори како би се унапредио и повећао

¹⁵ Извештај Арбитражне комисије ЕЗ – Мишљење бр. 6 – О признању Македоније, "Југословенски преглед", 1992, св. 1, стр. 112.

процена албанских ђака који настављају школовање после завршене основне школе.

У вашем писму од 24. новембра 1993. године, којим одговарате на моје писмо од 1. новембра 1993. године, написали сте да је ваша влада подржала моју препоруку која се односи на обуку албанског наставног особља за основне школе. Такође сте ме информисали да је 1. новембра 1993. године, ваша влада одлучила да установи могућност учења на језицима националних мањина, укључујући ту и албански језик, на педагошкој академији у Скопљу у школској 1993/94. години. Међутим током своје недавне посете приметио сам да овај проблем још увек није сасвим решен. Изражавам своју наду да ће преостала питања која стоје на путу задовољавајућем решењу бити ускоро решена.

Још једно питање које бих желео да покренем односи се на проценат заступљености различитих националности у оружаним снагама, полицијским снагама и јавним службама уопште. Потребне су одређене корективне мере онда када постоји велика дискрепанца између процената припадника одређене националности унутар гране поједине јавне службе и укупног процента становништва исте националне групе. Мој је утисак да се ваша влада у принципу слаже са овим гледиштем и да су посебно у случајевима полиције и војне академије, остварени неки напори да се постигне нешто уравнотеженији састав. Али остаје још много тога да се уради. На пример у полицији без обзира на напоре који су учињени проценат Албанаца је сада око 5% док је проценат Албанаца у укупном становништву према попису из 1994. године близу 23%. Због тога препоручујем да би ваша влада требало да интензивира напоре како би се остварио уравнотежени етнички састав персонала у различитим гранама јавних служби и да се покуша да уклони препреке које су се испречиле у остварењу тог процеса. Други корак могао би да буде успостављање одређених циљева за сваку грану јавних служби за наредни четворогодишњи период.

Према мојим информацијама телевизијски програм на албанском језику је још увек ограничен само на један сат програма дневно, мада трају озбиљна разматрања како да се ово време повећа. Узимајући у обзир да је, према резултатима пописа од 1994. године, око једна четвртина становништва албанске националности, повећање на два сата могло би се, према мом мишљењу, сматрати само прелазном мером; даља и значајнија повећања у сваком случају би била оправдана...

Коначно, молим вас да ми допустите да прокоментаришем и Савет за међуетничке односе који је настао у складу са чланом 78. вашег Устава, али који, изгледа није играо посебно активну улогу од сопственог настанка. Можда је разлог био у томе што су, у међувремену, одржани парламентарни избори. Међутим, ја изражавам наду

да ће, пошто се конструише нови парламент, уследити озбиљни напори како би се овај Савет искористио као значајан форум за дијалог. Редовне дискусије унутар Савета могу помоћи не само да би се уочили проблеми који су важни различитим националностима већ и да би се отклонили неспоразуми и могуће сумње. У том смислу, такође би било корисно ако би се нацрти закона од значаја за положај појединих етничких група разматрали у оквиру Савета пре него што буду поднети на разматрање у парламент. Питања која се тичу етничког састава персонала запосленог у различитим јавним службама такође би ваљало разматрати у правилним временским размацима...

Дозволите ми господине министра, да закључим тако што ћу нагласити да ја схватам да ваша влада покушава све што је у њеној моћи да успостави равнотежу између интереса различитих националности, као и да мора да се бори са озбиљним финансијским ограничењима. Главни циљ ових мојих препорука је да понудим бројне сугестије које би, по мом мишљењу, допринеле остварењу међуетничког склада; којем ваша влада придаје првенствени значај. У исчекивању Вашег одговора".¹⁶

Законом о локалној самоуправи (26. октобар 1995), члановима 88-90 омогућује се припадницима националности у подручјима где представљају већинско становништво, да учествују у локалној власти (Албанцима у општинама Тетови, Гостивар и Куманово чак и службена употреба албанског језика). Потом, Законом о просвети (1997), омогућено је припадницима националности да, сходно броју и уделу у укупном становништву, студирају на матерњем језику на Универзитетима у Скопљу и Битољу. Практично, за упис на студије, обезбеђена је квота од 10 одсто за студенте – припаднике националности.¹⁷

По Закону о кривичном поступку и Закону о парничном поступку обезбеђује ("гарантује") се учесницима "у датим процедурама право на употребу матерњег језика", а службени органи су у обавези да обезбеде бесплатан превод.¹⁸

Или, чланом 5. Закона о личној карти омогућава се "да се имена припадника националности у личним картама пишу на два језика", односно на македонском језику и ћириличном писму, али и на "језику и писму" дотичних припадника националности. Закон о ре-

¹⁶ Макс ван дер Штул, Високи комесар ОЕБС за националне мањине, И Препоруке влади Македоније, Хаг, 16.ХИ 1994. године, Цит. по: Националне мањине у међународном и југословенском правном поретку, ур: Б. Милинковић, Београд, 1997, стр. 117-119.

¹⁷ С. Wieland, Ein Makedonien mit drei Gesichtern – Innenpolitische Debatten und Nationskonzepte, Südosteuropa, 1997, 12, str. 697.

¹⁸ Службен весник на Република Македонија, Скопје, 1995, бр. 8.

гистровању рођења смрти и склапању брака (члан 9.) омогућава да се "лично име детета-рођеног као припадника дете националности записује... на језику и писму" дотичне националности.¹⁹

Припадницима националности у РМ, после усвајања Закона о политичким странкама, "дато" је право и на политичко организовање. Од 55 политичких партија, које су од тада започеле "активно да делују", њих 15 (30,9%) представљају интересе припадника националности. Најбројније су партије припадника албанске националности: "Странка за демократски просперитет" (ПДП), "Национална демократска странка" (НДП), "Странка за демократски просперитет Албанаца" (ПДПА), "Републиканска странка", "Албанска демократска унионистичко-либерална странка",²⁰ данас, као најјаче (политички најорганизованије), па чак, као коалициони партнери (и 1994. и 1998. године), су "Демократска партија Албанаца" (ДПА), односно "Партија демократског просперитета".

Бројне су и политичке партије осталих националности (почев од осамостаљења БЈРМ, односно усвајања Закона о политичким странкама, па до 1998. године): "Демократска странка Турака", "Странка за пуну еманципацију Рома", "Демократска прогресивна странка Рома у Македонији", "Египатска грађанска асоцијација", "Демократска српска странка", "Удружење Срба и Црногораца у Македонији" и "Влашка лига".²¹

Према томе, утврђивање и заштита права националности је и међународноправна обавеза, коју је Република Македонија прихватила на основу Извештаја Арбитражне комисије ЕЗ (мишљење бр. 6 о признању Македоније), препорука Високог комесара ОЕБС-а, као и ратификовањем Оквирне конвенције Савета Европе за заштиту националних мањина, која предвиђа решеност државе чланице "да начела наведена у конвенцији спроведе путем националног законодавства и одговарајуће владине политике".

Положај националности у Републици Македонији

Треба истаћи да развој образовања на језицима националности у СР Македонији започиње већ по завршетку Другог светског рата. Наиме, у првој школској 1944/45. години почела је и настава на албанском језику (у албанским одељењима) у 60 основних школа, са 3.975 ученика, уз 70 учитеља. Наредне школске 1945/46. године

¹⁹ Schrameyer, Makedonien: Fridlichkeit, Mass und Vernunft mit dem balkanischen Charme, Südosteuropa, 1997, 12, s. 667-668.

²⁰ К. Schrameyer, нав. дело, стр. 669.

²¹ З. Лутовац, Политичко организовање националних мањина у СР Југославији, Зборник САНУ Положај мањина у СР Југославији, Београд, 1996, стр. 205.

школују се 15.454 ученика – припадника албанске мањине, школске 1958/59. овај број је скоро два пута већи – 28.086; 1967/68. било је 43.735 ученика; 1978/79. – 73.718; а у школској 1982/83. години, тај број је порастао на 76.218 ученика, уз 3.169 наставника.

Према доступним подацима, број албанских ученика у средњим школама изгледао је овако: у школској 1972/73. години, било је 3.754, док је 1982/83. износио 8.598 ученика.

Током 1982/83 школске године на факултетима у СР Македонији студирало је 2.365 Албанаца. У оквиру издавачке делатности на албанском језику излазила су 3 листа и неке периодичне публикације с тиражом од 341.000. Такође, издато је и 37 књига (укључујући и школске уџбенике) различитих наслова у тиражу од 219.000 примерака.²²

Као најбројнија и економски најснажнија мањинска заједница, Албанци имају, фактички, најповољнији положај у РМ. Македонски Албанци се политички организују, конституисањем више политичких странака, од којих су најважније (најрадикалније) – ПДП И. Имелија и ДПА-а Џаферија, активно учествују у парламентарном животу, заступљени су (од 1998) са 25 посланика у македонском Собрању; у коалицији са ВМРО/ДПМНО партиципацију у извршној власти; у западномакедонским градовима – Тетову и Гостивару, као и у општини Куманово, где знатно учествују у локалној самоуправи, имају локалну власт, а албански језик постаје службени језик.

У овим подручјима налази се и највећи број основних и средњих школа у којима је наставни језик албански; имају своја информативно-политичка гласила; постоје албанске радио и телевизијске станице.

Према македонским подацима, школске 1994/95. године, у РМ је било 1045 школа: настава се одвијала на македонском језику у 803 школе, док су Албанци основношколско образовање стицали у 281 школи на свом матерњем језику (71.490 албанских основаца уз 3.674 наставника). Само су још Турци имали 54 основне школе (са 5.491 учеником, уз 274 наставника) и Срби – 14 (751 ученик, уз 90 наставника). Дакле, Албанци су адекватно заступљени у основношколском образовању: од

²² Види: Љ. Стојковић – М. Мартић, Националне мањине у Југославији, Београд, 1953, стр. 212-126, 130; К. Јончић, Националне мањине у Југославији, Београд, 1962, стр. 82-90; М. Младенов, Народности у систему јавног информисања у СФРЈ, "Међународна политика", 1977, бр. 648, с. 33-36; А. Сорић, Националне мањине у Југославији, "Наше теме", 1960, бр. 4, стр. 649-656; К. Јончић, Актуелно питање положаја народности у СФРЈ, Зборник радова, књига II, Загреб, 1970, стр. 496-497; К. Јончић, Народности у Југославији, Зборник радова, Београд, 1982, стр. 478-780; Статистички годишник на СР Македонија, Скопје, 1984, стр. 345-346.

укупно 260.197 ученика у основним школама удео младих Албанаца износи 27,5%, а од 13.191 наставника на Албанце отпада 10,3%.

На нивоу средњег образовања настава се извоила у 89 школа на македонском језику (са 67.202 ученика, уз 4.088 наставника), на албанском у 18 школа (са 7.218 ученика – 9,6%, уз 470 наставника – 10,3%) и још само турском језику у 4 школе.

Што се тиче високошколског образовања, на два Универзитета, у Скопљу и Битољу, школске 1995. године, било је укупно 27.340 студената. По националности: 24.998 Македонаца, 764 Албанаца, 453 Срба, 167 Турака, 9 Влаха, 9 Рома и остали 852. Дакле, за припаднике националности резервисано око 10% од укупног броја места на студијама.²³

Табела 2. Школска статистика Македоније
(по националним групама) 1994/95²⁴

Националност	Основне школе	Ученици		Наставници	
		Број	Удео у %	Број	Удео у %
Македонци	803	456.182	70,1%	9.153	88,2%
Албанци	280	71.490	27,5%	3.64	10,3%
Турци	54	5.491	2,1%	274	1,5%
Срби	14	751	0,3%	90	
Укупно	1.045	260.197	100,0%	3.191	100,0%

Националност	Средње школе	Ученици		Наставници	
		Број	Удео у %	Број	Удео у %
Македонци	89	67.202	89,9%	4.008	88,2%
Албанци	18	7.218	9,6%	470	10,3%
Турци	4	383	0,5%	67	1,5%
Срби					
Укупно	89	74.803	100,0%	4.545	100,0%

Табела 3. Студенти по националности 1995. године²⁵

Националност	Студенти	Удео у %
Македонци	24.998	91,4
Албанци	764	2,8
Турци	167	0,6
Срби	453	1,6
Румуни	97	0,4
Роми	9	0,0
Остали	852	3,1
Укупно	27.340	100,0

²³ Извор: Статистички годишник на Република Македонија, Скопје, 1996, стр. 571-573.

²⁴ Исто, стр. 571.

²⁵ Извор: Tatsachen über die Republik Makedonien, Скопје, 1997, с. 49, цит. по: М. Schmidt-Neke, нав.дело, стр. 210-211.

Почев од академске 1996/97. године број студената се може повећати за 10% "ради пријема сваке националности" ("квота се рачуна одвојено за сваку националност и одређује према њеној заступљености у укупном броју становника").²⁶

На Педагошком факултету у Скопљу ("затвореном крајем осамдесетих и поново успостављеном 1997. године") постоје четворогодишњи курсеви на македонском, албанском и турском за ниже основно образовање. Такође, припадници националности могу студирати на матерњем језику на Филолошком факултету у Скопљу (Одсек за албански језик и књижевност, и на турском). На Факултету драмских уметности постоји посебна група студената који похађају часове из главних предмета на албанском и турском језику. Од 1970. године на Универзитету у Скопљу постоји Одсек за албански језик и књижевност у оквиру редовних студија.²⁷

И према најновијим (доступним) подацима, у основном образовању настава се изводи на македонском, албанском, турском и српском ("у школској 1995-96). години, започело је и допунско образовање на румунском, а изборна настава на ромском језику почела је школске 1996-97. године"). Рецимо, у школској 1996-97. години, 72.517 ученика похађало је наставу на албанском са уџбеницима на албанском за све предмете; 5.835 ученика похађало је наставу на турском језику; 617 ученика похађало је наставу на српском језику "што представља опадање у односу на" претходну годину: 735 полазника или 0,28%; "554 ученика у четири основне школе похађало је изборну наставу на ромском језику, па су из тог разлога штампани буквар, читанка и граматика ромског језика".²⁸

Најновије податке о "статусу националности у медијима и државној администрацији" у Републици Македонији, позивајући се на Министратво спољних послова, наводи др Владимир Ортаковски:

²⁶ "Повећано интересовање албанских студената за студије на универзитетима у Републици Македонији везано је за прекид наставе на албанском језику на Универзитету у Приштини 1991. Наиме, пре распада СФР Југославије, приближно 1.800 студената из Македоније студирало је на другом универзитету у Југославији, а од њих је 1.200 (скоро сви из редова албанске националности) студирало на Универзитету у Приштини. У новим околностима, око 400 студената албанске националности из Републике Македоније студира на факултетима у Републици Албанији".

Цит. по: Владимир Ортаковски, Националне мањине у Републици Македонији, Зборник радова Демократија и националне мањине, Центар за истраживање етницитета, Београд, 2002, стр. 219.

²⁷ "До данас је на овом Одсеку дипломирало 450 студената", а у школској 1994/95. години било је 180 уписаних студената. Види: В.Ортаковски, нав. дело, стр. 218.

²⁸ Цит. по.: В. Ортаковски, нав. дело, стр. 215-217.

"Македонска телевизија (МТВ) емитује два сата програма на албанском, сат програма дневно на турском и тридесет минута недељног програма на румунском, ромском и српском.

Програм на албанском на МТВ постоји од 1967. године. Сем државне телевизије, има 250 приватних телевизијских станица, од којих неке емитују искључиво програме на језицима националности. Македонски радио емитује укупно петнаест сати дневног програма на језицима националности (девет и по сати на албанском и четири и по сати на турском). Програми на румунском и ромском емитују се два сата недељно. Програм на турском уведен је 1945, а на албанском 1948. године. Програм на албанском се емитује, такође, на јавним локалним радио станицама у шест општина широм земље (у Гостивару, Дебру, Кичеву, Куманову, Струги и Тетову), на турском у четири (у Гостивару, Дебру, Струги и Тетову), на ромском у две општине (у Ђевђелији и Штипу).

Дневни лист *Flaka e vellazerimit* излази на албанском. Априла 1998. године, почео је да излази нови лист на албанском језику, *Fakt*, мање провладин, а више независан, тежећи да буде критичан у односу на обе (ПДП и ДПА) албанске странке у Македонији. Лист *Birlik* излази на турском три пута недељно. Лист *Polog* излази као месечник, штампа се на неколико језика националности, а лист *Phoenix* излази на румунском и македонском. Лист *Macedonian vlach woman* излази на румунском тромесечно.

Постоје институције културе за националности у Скопљу попут Културног удружења Рома *Пралине (Братства)*, позоришта националности са посебним одсецима на албанском (Албанска драма) и на турском (Турска драма). Има неколико културно-уметничких друштва у Македонији које делимично финансира (8 албанских, 4 турска и 1 ромско). Поред тога постоје мешовита друштва (два македонско-албанска, два македонско-ромска, једно македонско-албанско-турско-ромско), позориште дружине и спортски клубови.

Република Македонија, од своје независности, чини значајне напоре да побољша положај националности у разним областима,²⁹

²⁹ У том склопу, албански премијер Фатос Нано, приликом боравка у Скопљу и Тетову (15-16. јануар 1998), потписавши 14 споразума о билатералној сарадњи са РМ у различитим областима, истиче, пред представницима тетовских политичких странака и албанске интелигенције ("као и у интервјуу који је... дао за ББЦ и МТВ"): "желим да Ваша земља буде модерна европска земља... Положај Албанаца у Македонији је добар, а ваша влада треба да буде похваљена због своје политике према Албанцима... Радикализам треба већ да постане део прошлости – тако да се не деси исто што и у Босни...

Убеђен сам да Албанци, где год да се налазе, виде своју будућност у једној уједињеној Европи.. У разговорима са Црвенковским и Глигоровим, питање Албанаца и њихове нормалне интеграције у нову земљу коју сви волите" (!), (?),

чак и у полицији, војсци и судству. У оквиру Министарства унутрашњих послова, број припадника националности чини 8,7% од укупног запослених, што је скоро дупло у периоду 1993-1996. У Вишој полицијској школи постоји квота од 22% за припаднике националности од чега 19% морају бити Албанци. Квота запошљавања албанских полицајаца повећала се за 50%, а број албанских жена у овој области значајно се повећао.

Међу војним регрутима, албански војници су заступљени са 16% до 26%, зависно од године регрутације, а број војника осталих националности одговара скоро у потпуности њиховој пропорционалној заступљености у структури становништва. У Министарству одбране и војсци, број цивилних лица, према националности, износи 8,16% од чега 4,8% чине Срби, 2,87% чине Албанци, а 0,4% чине Турци. Међу официрима у Министарству одбране и војсци 5,6% чине припадници националности од тога су 3,1% Албанци, 2,1% Срби, а 0,4% Турци, док од укупног броја генерала у АРМ-у (Армији Републике Македоније) 16,6% чине Албанци, што такође представља значајно повећање. Националности су заступљене и у судству: у Уставном суду са три од девет чланова, а у Правном савету Републике са два од седам чланова. У основним судовима, 87% од 477 изабраних судија су Македонци, 6,9% Албанци, 2,5% Власи, 1,8% Срби, 0,6% Турци и Муслимани, а 0,8% припада осталим националностима. У апелационим судовима, 84% од осамдесет и осам изабраних судија су Македонци, 9,1% су Албанци, 2,2% Турци и Срби, а 1,14% су Власи и остале националности. У Врховном суду Републике Македоније четири од двадесет и пет судија су Албанци, а један члан је влашке националности.³⁰

"заузело је истакнуто место.. Демократска Албанија жели да изађе из "обруча" националног патриотизма тако што ће своју енергију управити ка европској интеграцији..". Цит. по: Панта Џамбазовски, Нанова порука, "Нова Македонија", 21. јануар 1998, стр. 2; Или, "од посебне је важности то што је албанска држава недавно изменила свој став према питању "Тетовског универзитета". Фатос Нано је нагласио да се питање образовања не може решавати "на улици", радикалним мерама... Са побољшањем односа између две суседне земље, "значајно мање простора је остало за радикалну опцију "решавања албанског питања" у Македонији. Цит. по: Невенка Митревска, Македонија – Албанија, Бежање од дипломатске реторике, "Пулс", 22. јануар 1998, стр. 14-16.

³⁰ Извор: Подаци о националним мањинама у Републици Македонији, Министарство спољних послова, Скопје, април 1997, стр. 9-10. Цит. по: В. Ортаковски, нав. дело, стр. 222-223.

*Историјски осврт на етничке процесе и односе
у Западној Македонији*

Знатно ширење Арбанаса по територији западне Македоније започело је крајем XVII века, после тадашњег аустро-турског ратовања. Потом, повећано је у другој половини XVIII и у првој половини XIX века.³¹ Западно од Вардара – како констатује др Јован Трифуноски (1977) – данас скоро не постоји крај без већег или мањег броја муслиманско-арбанашког становништва. Образовали су бројне крајине у околини Тетова, Гостивара, Кичева, Дебра, Струге. Поменуте области су углавном најнасељеније, јер у неким густина достиже више од сто становника на квадратни километар. То је резултат и познатог природног прираштаја.

"Својим распоредом у простору западне Македоније Арбанаси имају веома подесан етнички положај, неупоредиво бољи од Словенских Македонаца, широко се наслањају на сународнике у Албанији са западне стране. Имају сународнике и са северне стране у Метохијско-косовској области. Постоји и арбанашка маса и на источној страни у околини Скопља, Куманова и Титовог Велеса".³²

О миграционим процесима Арбанаса у западној Македонији, који су нарочито интензивни крајем XVIII и у првој половини XIX века сведоче и други историчари: К. Герсин,³³ Р. Т. Николић,³⁴ као и др Ј. Цвијић.³⁵ Посебно истичу "улогу специјалних чета за пљачкање хришћана у крајевима преко којих су водили правци насељавања". Турска управа није спречавала "ширење Арбанаса на штету Македонаца".

После Првог и Другог светског рата албанско становништво се увећава "природним прираштајем". "По селима и варошима откупљују земљу Македонаца, Турака и Торбеша који се знатним делом исељавају. На тај начин, данас се врши живо унутрашње размештање овог становништва по западној Македонији".

После вишедеценијског истраживања етничких односа и процеса у западној Македонији, др Јован Трифуноски констатује:

³¹ Р. Т. Николић, Ширење Арнаута у српске земље, Гласник српског географског друштва, 1914, бр. 3-4, стр. 111.

³² Јован Трифуноски, Западна Македонија, Зборник САНУ: *Balkanica*, 1977, св. 8, стр. 650-651.

³³ К. Gersin, *Macedonien und das Türkische problem*, Wien, 1903, с. 24-25.

³⁴ Р. Т. Николић, нав. дело, стр. 110-127.

³⁵ Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. III, Београд, 1911; Ј. Цвијић, *Распоред балканских народа*, Гласник Српског географског друштва, 1913, бр. 2; Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд, 1966, стр. 134 и 494.

1. "Етнички положај Македонаца западне Македоније није повољан. Бројнији несловенски народи – Албанаси и Грци, окружују их са три стране, северне, западне и јужне. На самој територији западне Македоније, углавном у новије историско доба, разбијена је компактност словенско-хришћанске масе. То је постигнуто ширењем муслиманских етничких комплекса – турског, торбешког и арбанашког. Најзначајнији је последњи етнички комплекс.

2. Због свега тога морало је настати велико узмицање и исељавање Македонаца из западне Македоније. Исељавања треба тумачити многоструким разлозима: психолошко-индивидуалним, социолошко-групним, економским и политичким.

3. Крајеви у западном, северном и средишном делу западне Македоније највише су остали без словенског становништва. Угасила су се позната сеоска насеља, па стара црквено-културна средишта. За кратко време исчезло је енергично племе Мијаци и друге етничке групе.

4. Нови словенско-македонски досељеници у западну Македонију не пристижу ни од куда. Арбанаси се из ове покрајине не исељавају, по њој се брзо множе, размештају, шире, примају прилив својих сународника из Косовско-метохијске области на северу, североистоку, па чак из Албаније на западу.³⁶

Какво је порекло становништво о коме је реч? Међу данашњим арбанашким радовима западне Македоније веома је мало старинаца. То су поарбанашени словенски родови. Огромну већину чине досељеници из крајева у данашњој Албанији. Предања родова су особито жива. Многи се зову по селима и областима из којих су старином.

Најјаче миграционе струје према западној Македонији водиле су из данашње северне Албаније: једна у правцу Кораб-Горња Река-Кичевска котлина околина Прилепа; друга у правцу Кораб-Горња Река-Горњи Плог-Сува гора-планина Водно-планина Мокра; трећа струја ишла је преко етапних предела у данашњој Метохијско-косовској области, па преко Шар-планине, у Полог и даље према околини Скопља. То су све Арбанаси из матичне групе Геги. Из јужне Албаније, од групе Тоске, становници су се кретали само уском зonom у правцу Струга-Охрид-Ресан-Битољ, то је четврта струја. Постоје видне разлике између Гега и Тоска и у западној Македонији. Између ових двеју група ни данас нема приснијих веза.

Поменуто четири, бројем релативно снажне миграционе струје арбанашког становништва могле су променити ранији етнографски

³⁶ Др Јован Трифуноски, Западна Македонија, Зборник САНУ: *Balkanica*, 1977, св. 8, стр. 650-651. и 656.

карактер знатног дела западне Македоније. То је вршено у сеоским, касније и у градским насељима. У свим данашњим арбанашким крајевима у селима има успомена на потиснуто старо хришћанско-словенско становништво.

Добар извор за познавање ранијих прилика су разни географски називи и имена данашњих често арбанашких села. Називи брда, вода, потеса махом су словенски. Забележио сам их у великом броју. Имена села таква су поготову. Наводимо неколико примера: Аранђел, Бродец, Вејце, Горанце, Градец, Грашница, Дворце, Длапкиин Дол, Добри Дол, Дрвник, Желино, Зајац, Злокућане, Јаболчиште, Копаница, Корито, Лакавица, Лисен, Лимница, Ново Село, Ораше, Острец, Падалиште, Палчиште, Папрадиште, Порој, Равен, Речица, Речане, Селце, Света Петка, Седларево, Сенокос, Снегово, Србиново, Србица, Трапчин Дол, Топлица, Трново, Црнилиште итд. Сви ти називи поуздан су траг или успомена на становништво друкчијег карактера од данашњег арбанашког. А то значи да су у поменутих крајевима и селима западне Македоније извршене крупне етничке промене. Због узмицања Македонаца испред Арбанаса веома је смањена, негде сасвим потиснута старија словенска народна маса.³⁷

Корени великоалбанског национализма

По свом пореклу, начину живота, културним особеностима, традицијом и обичајима, различитој верској опредељености, Албанци се знатно разликују од Македонаца. Биолошка супстанца албанског бића остаје неприлагођена рационалној продукцији и репродукцији друштвеног живота. Гледано историјски, примитивни начин живота и насилне методе у "регулисању међуетничких односа", што је "традиција" из турског периода, остају и до данас битна обележја албанског "карактера и менталитета". Уосталом, и албанска народна пословица гласи: "Где је моћ, ту је и вера".³⁸

³⁷ Др Јован Трифуноски, Албанско становништво у СР Македонији – антропо-географска и етнографска истраживања, Београд, 1988, стр. 180-182.

³⁸ "Па ипак" заснивање једне одиста независне и слободне Албанске Државе има своју велику закачку. И Лондонска Конференција од године 1913. створила је била на врат на нос једну самосталну Албанију са убеђењем да је за какву државу довољно да има толико и толико квадратних миља и толико и толико стотина хиљада људи, а без скромности којом је Сан-Ђулијано у својим "Писмима о Албанији" признао да је арбанашки народ и сам себи и другима још једна непозната величина.

Њему су недостајале социјалне претпоставке; није имао костура друштвених класа, које би могле носити државу на својим плећима, недостајала му је душа, народна мисао. Ако у османлијској царевини, у главном људи још живе у онако средњевековним везама, да је после Балканског Рата мајор Бекир Беј у једном

Историјска је чињеница, да се, за разлику од других балканских народа, национална свест код Албанаца јавила доста касније, због партијархалног начина живота, племенске организације и аутономије, опште културне неразвијености, непостојања политичких организација и континуитета у културном (привредном, политичком) развоју, као и због масовне исламизације албанског народа, који се везао за турску и источњачку "културу". "Албанија је само географски појам", истакао је, још на Берлинском конгресу (1878) Бизмарк.³⁹

Агресивни албански национализам представља препреку демократизацији албанске државе, али и демократском развоју албанске мањине, њеном учешћу у свим сферама друштвеног живота (од толеранције до лојалности; (не) способност "стварања толеранције и дијалога" са већином) у суседним државама. Отуда, остали и вечити покушаји да се историјски "разрешити" албанско национално питање. У суштини, циљ "косовских" и "македонских" Албанаца јесте: високим природним прираштајем "етничко запоседање", односно "етничко чишћење", с једне стране, а насиљем, с друге, коначно остварити "повраћај" "албанске етничке територије".

Ваља истаћи следеће чињенице:

1. Данас је на Балкану 5,6 милиона Албанаца, како већинског, у Албанији, тако и мањинског – припадника албанске мањине у суседним државама. У Републици Албанији живи 3,1 милион становника, од чега 98% чине Албанци; на Косову, унутар СРЈ, има 1,9 милиона Албанаца – што чини 95%; у Републици Македонији живи 484.228. Албанаца или 23%; у Црној Гори – 50.000. или 7%; на југу

свом много запаженом спису учинио одговорним за слом потпуно одсуство државне свести код маса, та констатација још много јаче важи за земљу, којој су још до год. 1912. припадали најзапуштенији и најназаднији вилајети европске Турске. Не само што су Арбанаси подељени на два дијалекта, кој један други ислучују, на наречју Гега и Тоска и на много поднаречја и на три вероисповести: римску, православну и муслиманску, и да их ништа не спаја у једно, него су ти безнадежно на себе упућени преостаци једне изумрле расе, као Баски у Француској и Шпанији и Гели у Енглеској, и немилошћу судбине тако везани и бачени у назад, да се сем усвајања брзометке, за последње две хиљаде година нису ни толико развили као њихови суседи за последњих двеста година. Још и данас живе слободна племена Северне Албаније на једном ступњу који су Германи и Гали Цезаревог галског рата већ одавно били оставили за собом; фисови, како им се зову племена, са свима оним особинама, како су их оставили у предање Морган и Енгелс, са крвном осветом и куповином невеста, са патријархалним кућним задругама, саветима најстаријих по годинама и изабраним поглаварима – све су то овде основи заједнице људског живота." Херман Вендел, "Судбина Албаније"; "Дар-мар у Албанији", у: О Југославији, Италији, Албанији и Немачкој (шест расправа Хермана Вендела – преведено с немачког), Београд, 1921, стр. 48-66.

³⁹ Јаков Слишковић, О Арбанији и Македонији, Сарајево, 1904, стр. 12-34; К. Gersin, Macenien und das Türkische problem Wien, 1903, стр. 24-25; 41-43.

Србије – 80.000. (1%); и у Грчкој – 50.000. Албанаца или 0,5%, али и преко 400.000. муслиманских Албанаца у региону "Samaria" (економских емиграната).⁴⁰ Али, "к томе долазе мале и најмање албанске мањинске заједнице посебне врсте у Италији (подручја Калабије и Сицилије); у Бугарској (Мандрица); у Турској (Истанбул); у Украјини (регион Запорожја)". Такође, Албанаца (припадника политичке емиграције и радне миграције) има и у северној Америци, али и у западној Европи, пре свега, у СР Немачкој, Аустрији, Швајцарској, Белгији, Шведској, као и у Чешкој Републици, у Хрватској и Словенији.

2. Албанско друштво, после вишедеценијске (само)изолације и пада Енвера Хоџе, достиже 1997. године, не само привредни крах, већ и "тотални колапс државних структура", што има за последицу "оподање и сваке унутрашње сигурности".⁴¹ Од тада, Албанија постаје, "de facto, заштићено подручје ЗЕУ, НАТО, ОЕБС и ЕУ", који настоје да обезбеде демократију, владавину права, тржишну економију. Међутим, уместо тога, и даље царује "корупција, организовани криминал, шверц оружја, трговина дрогом, људима". Организовани криминал и илегална бекства "попримају масовне и крваве последице".⁴² "Атрактивност 'модела Албаније' за Албанце изван Албаније равна је нули" – констатује др S. Troebst. Али, овој констатацији треба, не додати, већ "додатно" констатовати: Албанци, баш на Косову, у Македонији, у државама западне Европе – према извештајима страних агенција, обавештајних служби, политичких аналитичара, тзв. добрих познавалаца балканских односа, баве се, између осталог, и организованим криминалом, чиме умногоме обезбеђују додатна средства за куповину оружја својим "ослободилачким армијама".

Према попису из 1989. године, у Албанији живи скоро 3,2 милиона становника, од тога око 95% Албанаца, Грка, као најбројније мањине, има око 2,5%. С грчке стране – државне службе – истиче се "да број грчке националне мањине достиже 408.852. лица, што чини 12,3% укупног становништва". Присутни су и Срби и Црногорци – 0,6%, (реч је "око 15-20.000"); Роми – 0,2%; Македонци – 0,6%; Влаши – 0,6%; Јевреји – 0,3%. С македонске стране се истиче да у десетак насеља око Пресне живи "од 4.000 до 100.000. Македонаца", али је вероватније реч о 15.000. – 20.000.⁴³

⁴⁰ S. Troebst, Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerung-instrumente, Südosteuropa, 2/2000, s. 125-126.

⁴¹ S. Troebst, Die Albanische Frage – Entwicklungsszenaren und Steuerung-instrumente, Südosteuropa, 2/2000, s. 126.

⁴² S. Troebst, op. cit., s. 127.

⁴³ Н. Радушки, Етничка слика СР Југославије и осталих балканских земаља, "Југословенски преглед", 1/2000, стр. 11.

Конфесионална структура албанског друштва је следећа: муслимани 70%, православци 20% и католици 10%. Када је реч о верској структури, исти проценти су наведени и у "Годишњаку ЦИА, док је за етничку структуру ЦИА" следећи податак: Албанци 95%, Грци 3%, а остали (Власи, Роми, Срби и Гувари – уствари, Македонци) – 2%.⁴⁴

Иако је 1967. године Албанија проглашена "првом атеистичком државом у свету", данас верске групације (муслимани, католици, православци) имају значајну улогу у "политичком животу". Албанија се, ("коистећи ислам као природни мост"), окреће Турској, а постаје и члан Исламске конференције.

3. Косово је у Титовој Југославији доживело "стварну националну и културну револуцију у погледу развоја права тзв. албанске народности. Развој образовања и интелигенције праћен је демографском експлозијом".⁴⁵ Рецимо, између првог и последњег послератног пописа, становништво Косова увећало се са 733.000 на 1.584.000 лица. За Албанце, оваква експлозија становништва "значила је етничко запоседање територије" и промену етничке слике Покрајине у целини, односно "настајање албанске државне територије". Агресивни албански национализам изражава се у свим демонстрацијама од 1968, преко 1981. године па до данас. Стварањем паралелних органа власти "албанска алтернатива" полази од свог стратешког циља – јединствене албанске државе на Балкану ("или бар 'Републике Косово"). Од 1998. године, етничке напетости, доводе до "грађанског рата", а током 1999. под плаштом "спречавања хуманитарне катастрофе", НАТО снаге бомбардују СР Југославију.

4. Међуетничка превирања у Македонији, у периоду од стицања независности па до данас, показују да је заштита националних мањина – као што је то било у историји Балкана током читавог столећа – "суштинска за стабилност, демократску безбедност и мир" у читавом региону.

Процес националне хомогенизације албанског становништва, на "угледу" на Косово, убрзано се развија и у западној Македонији. Процес политичког и сепаратистичког покрета јача, да би у 2001. године, кулминирао с терористичким акцијама албанских екстремиста у тетовском подручју, кумановско-липковском и на Скопској црној гори. Под плаштом заштите мањинских права, "албанска алтернатива", сталним "проширивањем" политичких захтева, и оружаним

⁴⁴ В. Гречић, Мањине у балканским односима, у: Балкански односи и процеси, Београд, 1997, стр. 297.

⁴⁵ М. Стојковић, Југословенска спољнополитичка доктрина о односима са суседним земљама, Југословенска ревија за међународно право, 3/1985, 460-461.

акцијама тзв. ОНА, успева да интернационализује "албанско национално питање".⁴⁶

У поменутиим државама, између Албанаца и не-Албанаца, долази до међуетничких сукоба: почев од латентних међуетничких спорова па до, од стране етничких Албанаца, "исфорсираних" грађанских ратова – сукоб на Косову 1998; албански тероризам у РМ (фебруар-септембар 2001). Под плаштом сталне борбе за мањинска права, Албанци ("лидери" њихових најрадикалнијих партија и екстремиста из редова тзв. ослободилачких армија са Косова и из Македоније), фактички "отварају албанско национално питање". Данас настоје, уз најразличитију помоћ и подршку "међународних фактора", и да га "реше" у склопу, још од 1878. године, "постављеног циља" о "Великој Албанији".

Већ 1880. албански песник Pasco Vasa истиче: "Религија Албанаца је албанство".⁴⁷ "Одбор албанског књижевно-политичког круга" у Цариграду "захтева" територијално-политичку аутономију Албанаца у оквиру Турске. "Призренска лига", основана 1. јуна 1878, својим програмом је зацртала: будући "албански вилајет треба да обухвати територије скадарског, јањинског, битолског и косовског вилајета",⁴⁸ мада је у склопу те територије живело "око 45%" тадашњег албанског становништва. Потом, "Албански комитет", основан почетком XX века у Скопљу, бори се за "Велику Албанију", која би обухватила "целу Македонију, Стару Србију и грчки Епир". Године 1911. на Крфу је основан "Централни албански комитет" с циљем стварања "јединствене земље" – "аутономне Албаније". У новембру 1918. политички емигранти Хасан-бег и Бајрам Цури оснивају "Косовски комитет", који руководи качачким акцијама на Косову и Метохији и у западној Македонији, с циљем "борбе за албанску ствар". Од 1941. у областима које су "припале" Италији и Немачкој, односно "Великој Албанији", "делују" најразличитије квислиншке формације и великоалбанске организације ("Косовски комитет", "Албански народни савез", "Фашистичка партија Албаније"). Немачке квислиншке фракције међу албанским организацијама оснивају 19. септембра 1943. "Другу призренску лигу" с циљем очувања фашистичке творевине "Велике Албаније" (како би Косово и Метохија, део Санџака са Новим Пазаром, Плав, Гусиње и западна Македонија "остали" у саставу Албаније). Албански сепаратизам исказују и

⁴⁶ S. Troebst, Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente, Südosteuropa, 2/2000, s. 126.

⁴⁷ S. Troebst, Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente, Südosteuropa, 2/2000, s. 126.

⁴⁸ "Програм Призренске и Албанске лиге", Балкански уговорни односи 1876-1918, т. II, (приредио: проф. М. Стојковић), Београд, 1998, стр. 103

Албанци – припадници ХОП. Но, Одбор за Косову и Метохију (1-2. јануар 1944) у резолуцији истиче: "Косово и Метохија је крај који је насељен највећим делом шиптарским народом, а који, као и увек, тако и данас, жели да се уједини са Шиптанијом".⁴⁹

Бројни припадници балистичких и других организација, пребегли у западноевропске земље, са политичким емигрантима – истакнутим представницима Друге призренске лиге, у Бриселу 1967. оснивају тзв. Трећу призренску лигу, чији је "програмски циљ" – опет – "Велика Албанија".⁵⁰ Од 1968, 1981, па надаље за Албанце постаје најактуелнија парола "Косово република", уз помоћ и подршку Енвер Хоџине Албаније.⁵¹

И данас, актуелни албански министар иностраних послове Паскал Мило наводи да се "под територијама историјски насељеним Албанцима подразумевају Космет, западна Македонија и Чамурија – грчка област Теспротија". Најзад, еволутивни развој идеје о "великој Албанији" ("између маште и стварности") постаје национал(истички)ни задатак и историјског одељења Албанске академије наука: "Платформа за решење албанског националног питања" подразумева "етничко запоседање албанских територија", које су "присаједињене суседним земљама 1913. године".⁵²

Према томе, циљеви Призренске лиге, који су прокламовани 1878. године, постају, и до данас остају, основа свих концепција и схватања свих Албанаца о "Великој Албанији" и "албанској етничкој територији", иако територије изван данашње Албаније и Албанци, са границама из 1913. године, никада нису били део албанске државе.

Међутим, у балканским етничким односима, "биологија је надјачала политику". Историјско памћење о биолошкој угрожености и "черупању" албанске територије крајем XIX и почетком XX века "решава" се демографском експлозијом крајем XX века (етничким "запоседањем албанских територија" у суседним државама) и агресивним албанским национализмом. Другим речима, решавање "албанског националног питања" врши се, фактички, "етничким чишћењем" Космета и западне Македоније, које су, како наводи албански министар иностраних послова Паскал Мило, "корен албанског националног питања". "Ова историјска неправда представља језгро

⁴⁹ М. Стојковић, Косово и Метохија у балканским односима, "Међународна политика", 199, бр. 1085-86, стр. 5.

⁵⁰ М. Стојковић, Косово и Метохија у балканским односима, "Међународна политика", 1999, бр. 1085-86, стр. 5-6.

⁵¹ М. Стојковић, нав. дело, стр. 8.

⁵² S. Troebst, nav. delo, str. 128.; "Der Spiegel", 6.07.1998, cit. po: M. Schmidt-Neke, Makedoniens Albaner: Konfliktpotential oder Stabilisierungsfaktor? Südosteuropa, 3-4/1999, s. 209-210.

историјског легалитета албанских претензија., (јер) корен албанског питања налази се у присаједињењу албанских историјских територија суседним земљама 1913.". У суштини: генеза свеколиког великоалбанског национализма данас је у "великој Албанији – између маште и стварности", коју 1998. пројектују албански академици у "Платформи албанског националног питања", а промовисаног још 1878. године у платформи Призренске лиге. Дакле, "оживљавање ислама на Балкану у демографском смислу", као и оружани сукоби на Косову и у западној Македонији, у функцији су историјске идеје о "великој Албанији".⁵³

*Македонска држава и Албанци –
од међуетничких сукоба до албанског тероризма*

Македонија је, чак, свих девет година од њеног осамостаљивања била држава која се стално суочавала са највећим проблемом – разрушених међунационалних односа. "Иако је 8. септембра 1991. година била проглашена као грађанска држава", скопски "Јутарњи весник" подсећа да су тада, на уставотворној скупштини одржаној у Скопљу једино посланици из редова македонских Шиптара демонстративно одбили да гласају за такво грађанско уставно уређење земље, тражећи да се Македонија прогласи федералном државном заједницом Македонаца и Албанаца, иако македонски Шиптари представљају националну мањину".

⁵³ Гледано историјски, ова идеја је "зачета" у Меморандуму албанског комитета у Цариграду, када је "Порта... обећала Албанцима стварање тзв. 'Арбанашког вилајета'... са центром у Битољу, како би их придобила за рат који је очекивала (1875-1878)". Тиме је "зачета" идеја "велике Албаније", која би, како су "захтевали" прваци тог комитета, обухватала просторе скадарског, косовског, битољског и јањинског вилајета. Према "програму јањинског одбора... цариградског комитета (како је образложио Абдул-бег Фрашари)", Арбанашки вилајет би обухватио: "1. Јужну Албанију, с Епиром и Јањином; 2. Северну и средњу Албанију, са Скадром, Тираном и Елбасаном; 3. Македонију, с Дебром, Скопљем, Гостиваром, Прилепом, Битољем и Охридом; и 4. Косово, са градовима: Пећ, Ђаковица, Призрен, Митровица, Приштина, Гњилане, Прешево, Куманово, Нови Пазар и Сјеница".

Међутим, "Албанија је географски појам" све до 1921. године, Јер Шиптари, "чији су се оружани састави налазили у улози... верског и етничког зида за одбрану турских провинција на Балкану", од Берлинског конгреса (1878) до Првог балканског рата (1912), остали су "само инструмент геополитичких интереса, као Турске и Аустро-Угарске, тако и осталих моћних европских држава..". Види: М. Стојковић, Косово и Метохија у балканским односима, "Међународна политика", 1999, бр. 1085-86, стр. 6-8; Ј. Димић – Ђ. Борзан, Југословенска држава и Албанци, т. I, Уводна студија, Београд, 1998, стр. 18-20; К. Gersin, Macedonien und Türkische problem, Wien, 1903, s. 41-45.

Даље, "у западном делу земље, у којем влада десничарска ДПА Цаферија, званична власт у Скопљу нема баш никакве државне ингеренције. Полицијска власт је беспомоћна, тамо не влада правна држава, јер се македонски закони, практично, не примењују. Само је привид да је Република Македонија јединствена државна целина..".

"Готово сви градови и места у западној Македонији, где живи већинско, шиптарско становништво, јутрос су осванули са албанским државним заставама и симболима 'двоглавог орла', истакнутим на јавним здањима, улицама, на шиптарским кућама, стварајући необичну 'слику' да се обележава неки државни албански, а не празник самосталне и суверене македонске државе".⁵⁴

Отуда, поставља се питање става и односа албанских грађана према новој македонској држави (?).

Македонски политичари тврде да Албанци нису лојални грађани и то доказују: њиховим демонстративним "презиром" према легалним институцијама; "напуштањем" посланичких места у парламенту; "одбијањем" да плаћају порезе и дажбине за комуналне услуге. Тако, нпр. 1990. године у Тетову само 20% ових пореза и дажбина је наплаћено.⁵⁵

С друге стране, Албанци се "жале" да су дискриминисани: они "траже" статус "државотворног народа", а као "историјску чињеницу" наводе уставну преамбулу у којој стоји "да Македонију као националну државу конституише македонски народ"; потом, "захтевају" да албански језик, поред македонског, буде званичан, службени језик. С албанске стране се потенцира члан 7. Устава РМ: "Службени језик је македонски и ћирилично писмо". Иако је ставом 2. одређено да националности, које чине већину у датим подручјима могу употребљавати матерњи језик у јавном општењу; даље, Албанци "захтевају" да се у Тетову, Гостивару, Струги... настава у основним школама изводи на албанском језику. Рецимо, школске 1989/90. године, албански студенти нису хтели да преузму своје дипломе, пошто су "биле исписане на македонском језику". Потом, 119.000 Албанаца потписује петицију, коју упућују македонском Собрању, "захтевајући" да се у школама и другим образовним институцијама и на једном универзитету, настава изводи на албанском језику; албански посланици у Собрању "истичу" захтеве да "да буду представљени на свом матерњем језику, да сваки Албанац треба да има право пред судом да се служи албанским језиком". У фебруару 1992. године, председник ПДП, Невзет Халили, "протестује против, наводног, кршења права Албанаца приликом пријема у јавне службе. Истовре-

⁵⁴ Види: "Јутарњи весник", Скопје, 8. IX 2000.

⁵⁵ О хронологији "албанских захтева" види: J. Reuter, Das Albaner-Problem, in: Politik und Wirtschaft in Makedonien, Südosteuropa, 3/1993, s. 90-93.

мено, "захтева" од македонске Владе да призна "аутономију Албанцима, као и државну независност Косова" ("тражећи да Тирана не призна Македонију, док Република ове захтеве не испуни").⁵⁶

Већ почетком 1992. шеф Партије демократског просперитета, Н. Халили, означава сецесију као циљ. Ово објашњава следећим речима: "Ми хоћемо тиме свету показати да је признање Македоније од стране међународне заједнице било преурањено; због тога су права наше мањине у овој земљи погажена".⁵⁷

Наводећи, превасходно, чињенице о броју и уделу у укупном становништву, као и то да су "дискриминисани", Албанци теже да добију специјалан статус у Републици Македонији: равноправно учешће у двонационалној држави и њеним органима власти".⁵⁸ Различитим противуставним активностима: бојкотовањем пописа становништва из 1991. године; "непризнавањем" македонске независности; бојкотовањем референдума; "напризнавањем" Устава РМ (17.11.1991); расписивањем, упркос забрани македонске Владе, референдума за аутономну републику "Илириду" са седиштем у Тетову (10/12. I 1992); демонстративним истицањем заставе (и коришћењем других државних знамења) Републике Албаније у Тетову и Гостивару (рецимо: 1992, 1995, 1997), оснивањем тзв. албанског Универзитета у Тетову у децембру 1994. године, Албанци изазивају међуетничке конфликти.⁵⁹

"Одлуку" о оснивању приватног универзитета у Тетову, македонска Влада је "прогласила" неуставном, потом, када је, упркос владином упозорењу, универзитет "поново отворен", полиција је "упала на универзитет, уништавајући зграде, запленивши опрему, хапсећи челнике из управе, међу којима и самозваног ректора Ф. Сулејманија. У тим сукобима "етничких Албанаца" и македонске полиције један Албанац је настрадао. Али, упркос томе, иако непризнат од македонске Владе, "Универзитет је наставио са радом у Малој Речици".⁶⁰ Будући да делује изван правног оквира, "његова звања ни-

⁵⁶ Интервју Н. Халилија берлинском листу "Tageszeitung", 13. I 1992, цит. по: J. Reuter, nav. delo, str. 90.

⁵⁷ "Die Tageszeitung" (Berlin), 13. I 1992.

⁵⁸ M. Schmidt-Neke, Makedoniens Albaner: Konfliktpotential oder Stabilisierungsfaktor? Südosteuropa, 3-4/1999, s. 191-212.

⁵⁹ Финансирање универзитета је потекло из доприноса великих албанских исељеничких заједница у Немачкој, Швајцарској и Сједињеним Државама. Финансирање политичког деловања у Македонији се, међутим, смањило како су порасли доприноси за Косово... Почетком 1990-тих година, албанска дијаспора је, такође, финансирала етничке албанске политичке странке у Македонији". Извештај међународног кризног штаба, 11. август 1998.

⁶⁰ Рецимо, у новембру 1998. године Макс ван дер Штул је изнео предлоге "о оснивању посебног државног колеџа на албанском језику за обуку наставника... као и испостављање једног тројезичког (енглеско-македонско-албанског)

су нигде призната". Отуда, тзв. универзитетско питање и надаље егзистира као политичко, а не образовно ("и од стране радикалних албанских субјеката и од стране македонских власти").⁶¹

Упркос свему, македонски председник Киро Глигоров, у интервјуу немачком часопису "Südosteuropa", "исказује оптимизам у (том) погледу да велика већина Албанаца живи (и) даље у овој земљи...". "Македонци и Албанци имају истоветно искуство, они су доживели једнаку судбину под Турцима и касније у Краљевини Југославији. С друге стране, ја не кажем да се овде ради о словенским и албанским Македонцима. Ми смо Македонци. Ми смо сви држављани у овој земљи, и Албанци имају дугорочне интересе, да се у ову земљу интегришу. Не кажем да они нешто од њихових националних, културних и језичких особености треба да изгубе. Напротив, они треба да имају све услове (претпоставке) да ове посебности негују. Али, истовремено ми очекујемо, да су они добри (лојални) грађани ове државе. На Балкану људи треба да науче да заједно живе, без обзира на националне, културне и религијске различитости. На етнички разноликом Балкану немогуће је образовати компактне националне државе, где би припадници само једне нације живели. То је апсурдност да се у Европи, каква се изграђује, где је максимална етничка мешавина (измешаност), воде нови ратови. Можда би могао притом један народ једанпут однети победу, али онда долазе реванши других, и томе никада краја. Идеја, која овај проблем решава, постоји само и једино у кругу повезаности, у асоцијацији балканских земаља са Европом. Ако се европска орјентисаност има пред очима, ако су сви народи и нације на Балкану спремни да се интегришу у ЕУ, онда је проблем решив. Који значај онда има још то да ли у овом или оном граду живи или ради човек, које је он националности итд. Ако ми визију једне такве Европе немамо – и у садашњости је не изградимо – онда ћемо ми и надаље доживљавати балканске конфликте и ратове. Ако се ми држимо ове визије, онда су ови ратови беспредметни, а спорови као албанско-македонски, грчко-албански, или грчко-македонски, грчко-турски итд. су ништа (друго) него реликт 19. столећа, један излишан анахронизам".⁶²

образовног центра за високо образовање, за послове јавног и пословног управљања... уз међународну финансијску помоћ". Види: Биљана Георгијевска, "Државни колеџ – решење за албанско високо образовање", "Нова Македонија", 11. XI 1998, стр. 2.

⁶¹ K. Schrameyer, Makedonien: Frölichkeit, Mass und Vernunft – mit den balkanischen Charme, Südosteuropa, 12/1997, s. 662.

⁶² Одговор македонског председника Глигорова на питање dr Jens-a Reuter-a: "Ви се поново залажете за интеграцију Албанаца, који у Македонији чине 23% од укупног становништва. Да ли су Албанци стварно вољни да се интегришу? Да ли можете Ви да објасните 'македонски' национални осећај? И обрнуто, када

Међутим, стратегија "Албанске алтернативе", чији је крајњи циљ стварање јединствена албанске државе на Балкану постаје и "стратегија" ("упутство") за албанске странке у Македонији, да, почев од 1991. године, институционалним путем изборе "државотворни статус", како би Албанци и у Македонији "били конститутиван народ", односно саставни део "македонско-албанске федерације". Потом би се сувереној Републици Албанији и "Републици ("независном и неутралном") Косову" прикључили "мирним путем", али "на различите начине", и делови јужне Србије ("источног Косова"), Црне Горе и западне Македоније.⁶³

Иако су до октобра 1994. године, две парламентарне албанске странке – Народна демократска партија (НДП) и Партија за демократски просперитет (ПДП) – коалициони партнери владајућег Социјалдемократског сюза Македоније (СДСМ), или, од 1998. године, до данас, Демократска партија Албанаца (ДПА) коалициони партнер ВМРО/ДПМНЕ и ДА, албанске политичке захтеве под плаштом "угрожених људских права и слобода", артикулишу систематски, у појединим тренуцима еуфорично, лидери њихових радикалних партија (Џафери, Имери, М. Тачи,⁶⁴ или, Ј.Краснићи,⁶⁵ Р. Османи, Ф.

словенски Македонци кажу 'Ми', да ли тада, у ово 'Ми', укључујете и Албанце?" Види: J. Reuter, Interview mit dem Präsidenten der Republik Makedonien Kiro Gligorov, (Dokumentation), Südosteuropa, 8/1995, s. 512.

⁶³ Зоран Лутовац, нав. дело, стр. 208;

Пошто мањинска питања постају све актуелнија "и у западноевропским земљама" показује се да је мањински проблем најзначајнији чинилац подела, неспоразума и сукоба како у појединим државама тако и у укупним европским односима. Сагледавајући ове проблеме, генерални секретар ОУН Бутрос Гали је на 66. заседању у Институту за међународно право, одржаном у Милану августа 1993. године, "инсистирао на свођењу права националних мањина у разумне оквире и критиковао новију праксу међународне заједнице у којој мањине понекад добијају већи значај од већине становништва, у којој се због међунационалних сукоба олако разграђују државе". Истичући да "треба поштовати мањине, разумети различитости, прихватити њихове особености, али при томе не попустити пред њиховом тежњом за отцепљење", посебно је нагласио да демократизацију међународних односа не треба схватити као прихватање гледишта "да неке друштвене заједнице, које се често осећају различитима од суседа из разлога који су понекад нејасни, па чак и за осуду, могу да добију међународно признање". Због свега тога је "мултилатерална дипломатија која као саговорнике привилегује државе неспорно најбољи лек против микронационализама, који тренутно представља озбиљну претњу међународној заједници"" Види: Др Момир Стојковић, Историјски развој заштите мањина и савремена међународна актуелност мањинског питања у балканским односима, Зборник САНУ Положај мањина у СР Југославији, Београд, 1996, стр. 563; "Политика", 30. август 1993.

⁶⁴ "Средином 1998. "говорник" "Ослободилачке армије Косова", Јакуп краснићи истиче: "Ми хоћемо више од независности (Косова). Наш циљ је уједињење свих Албанаца на Балкану". На питање, да ли се "УЧК" у Македонији

Сулејмани). заправо, већ од македонског референдума (8. IX 1991.) па до фебруара 2001. године, започињу албански политички притисци – "иза парола о демократији и људским правима".

Од краја фебруара 2001. године⁶⁶ у западној Македонији примењивано је најгрубље физичко насиље као облик притиска за приступање изменама Устава РМ. И даље, са македонске стране се, с правом образлаже, "да су насиље у континуитету спроводили припадници тзв. "Она", терористичке организације чије се језгро налази на Косову,⁶⁷ "а кампови за обуку и у Албанији. Њихова активност је почела и финасирана је изван граница Македоније, обучаваани су изван земље од страних трупа, укључују инострране плаћенике из

припрема(?) Краснићи одговара: "У овим земљама су наша браћа и сестре. У Македонији је 'УЧК' већ активна", "Der Spiegel", 06. 07. 1998. Cit. po: S. Troebst, Die Albanische Frage. Entwicklungszszenarien und Steuerungsinstrumente, Südosteuropa-Mitteilungen, 2000, 2. s. 16.

⁶⁵ Мендух Тачи, потпредседник ДПА, прокламује циљеве ове партије 8. IX 2000: "Наши главни политички циљеви су следећи: независно Косово... да Албанци у Македонији постану уставотворан народ ради стварања шиптарско-македонске федерације, уз свеобухватну интеграцију свих Албанаца на овим просторима у оквиру уједињене Европе"(?) Цит. по: Cit. po: Stephan Lipsius, Die neue UÇK in Makedonien und die politische Entwicklung in Kosovo, 50 (2001), 1-3, s. 10.

⁶⁶ Рецимо, већ крајем јануара 2001. у селу Теарцу погинуо је један македонски полицајац. "Била је то прва званична акција 'УЧК'. Тада још увек непозната албанска 'Национална ослободилачка војска' преузела је одговорност за овај атентат. Водећи албански политичар Македоније Арбен Џафери у то време је још увек говорио о 'терористима', а влада је порицала да постоји конкретна опасност" – наводи Christian Gonsa. "Данас (почетком августа) само још напуштене канцеларијске просторије, празни кревети и трагови борби сведоче о присуству македонских државних власти (полиције) у Теарцу. УЧК је протерала представнике државних власти. Велики део словенског становништва морао је да оде са њима...". Види: Christian Gonsa, Спржена земља, "Die Presse" – Беч, цит. по: Танјуг Press, бр. 149, 6. август 2001, стр. 9.

⁶⁷ У фебруару 2001. године ветерани косовске УЧК који су долазили у Македонију основали су властиту варијанту Народне ослободилачке армије са истим почетним словима ("УЧК"). Са циљем да изнуди федерализацију Македоније, она је почела са оружаним операцијама у тетовском региону. Македонска армија није била дорасла овом изазову. Док су се сукоби ширили и док су припадници УЧК стављали под своју контролу све више територија и продирали све до предграђа Скопља и Куманова, македонске борбене снаге су показивале своју неефикасност и недисциплинованост. На насиље етничке мањине оне су одговориле насиљем са властите стране (Румница, Слупчане, Ваксинце). Македонски губици изазвали су жестоке антиалбанске демонстрације и инциденте, рецимо у Битољу 30. априла 2001, када су изазивачи немира у старом делу града уништили око 40 албанских и муслиманских продавница и локала" Види: Иво Бонац, Историјски корени, "Frankfurter Rundschau" cit. po: Танјуг Press, бр. 149, 6. август 2001, стр. 6.

европских и ваневропских земаља... командну структуру ових паравојних снага чине страни грађани који су плаћени такође изван земље. Из тих разлога су у Републици Македонији третирани као страни терористи који су земљи имали своје регруте".⁶⁸

Практично, тзв. "ОНА" била је "Ослободилачка војска Косова" ("ОВК") или "УЧК" на албанском), иако је била "распуштена" септембра 1999. године, када су КФОР и УМНИК једноставно" променили "ОВК" (терористичку) у "Косовски заштитни корпус" (КЗК) (као цивилни и хуманитарни).⁶⁹

Почев од упада у Танушевце и још нека села на македонској северној граници, потом окупиравши део македонске територије (у околини Тетова и Куманова), наоружани Албанци остварују крајње (политички) циљ: етнички чисте територије! По међународном хуманитарном праву – задржавање, премештање, протеривање уз претњу силом, малтретирање, киднаповање цивила, уништавање цивилних објеката (културних и црквених), "неоправданом употребом војне силе" – врше тешка међународна кривична дела.

Последице напада тзв. ОНА на Републику Македонију – како наводи и др Ulf Brunnbauer – у периоду фебруар/јул 2001. године су "следеће": било је 70 погинулих македонских полицајаца и војника, стотине рањених, "више од 100.000 унутрашње расељених лица", "хиљаде албанских фамилија напустило је подручја захваћена борбом – отишло на Косово", "око 70.000 етничких Македонаца је расељено"; око 300 милиона долара је "потрошено на ратовање", око 400

⁶⁸ "На пример, Гзим Острени, ранији командант ОВК", водио је терористичке нападе у Републици Македонији! Пре почетка рата/оружане побуне у РМ, "командант Гзим Острени је био плаћен од УН да помогне оснивање Косовског заштитног корпуса (КЗК), а затим је био назначен за шефа Генералштаба КЗК. Према "Irish Times", улога Остремија, као вође терориста, била је шок за вођу УН и НАТО на Косову. Наводни недостатак блиске супервизије (КЗК-а) омогућио је Остремију да командује албанским екстремистима у Македонији, под "претпоставком да је отишао на годишњи одмор". Цит. по: Др Владимир Ортаковски, нав. дело, стр. 228.

⁶⁹ "Тајни извештај поднет генералном секретару ОУН Кофи Анану 29. II 2000. године, тврди да је КЗК, састављен од 5000 припадника, укључен у "криминалне активности – убиства, тортуру, вршење нелегалних полицијских активности, злоупотребу власти, кршење политичке неутралности и изазивање мржње". Уместо заслуга за "одговор на природне катастрофе", због чега ОУН званично финансира активности КЗК, веза са организованим криминалом и политичким насиљем су постале јавна тајна на Косову. Порука тајног извештаја је да ОУН даје плате многим албанским екстремистима и гангстерима...". Цит. по: В. Ортаковски, нав. дело, стр. 227-228.

милиона долара материјалне штете, "привремена окупација дела државне територије РМ".⁷⁰

Тек 13. августа 2001. године, потписан је Охридски оквирни споразум, уз помоћ (и притисак) међународних посредника⁷¹ - Франсоа Леотара (ЕУ) и Џејмса Пердјуа (САД), којим су, најзад, прекинути оружани сукоби "произашли након терористичких акција" албанских екстремиста.⁷² Пред алтернативом грађански рат или историјски компромис,⁷³ лидери четири партије и македонски Председник постижу "договор" о даљим политичким и уставним реформама у РМ. Промена преамбуле Устава РМ, "институционализирање" система гласања "дупле већине" у "Собрању", пораст заступљености припадника националности (практично етничких Албанаца) у полицијским снагама земље, употреба албанског језика као "другог званичног језика" у РМ... суштински гледано, значи да "етничке заједнице постају темељна вредност и основа за структурирање целокупног уставног поретка у Републици Македонији".⁷⁴ Рецимо, "право на вето на етничкој основи", као уставотворна улога дефинисана амандманом XVIII, као и "правична и одговарајућа заступљеност етничких заједница у органима државне власти и у другим јавним институци-

⁷⁰ Ulf Brunnbauer, Doch ein historischer Kompromiss? Perspektiven und Probleme der Verfassungsreform in Makedonien, Südosteuropa, 2001, 7-9, s. 348-349.

⁷¹ "Погледајте ауторитет са којим је НАТО ушао у нашу земљу... али поред тога постоје спорни елементи као што је принципијелно питање да ли треба да се потроши једна милијарда ДМ за ову операцију како би се прикупило оружје вредно 2 милиона ДМ и да ли је потребно 5000 војника за прикупљање 3300 комада оружја. Очигледно, није потребно да се 'коцкамо' са ауторитетом НАТО-а..". Излагање премијера Георгијевског поводом предлога да се приступи промени македонског Устава, 3. 09. 2001; [File://C:WIND WS TMP Izlaganje na Georgijevski: htm](file:///C:/WIND/WS/TMP/Izlaganje%20na%20Georgijevski.htm).

⁷² "Устав РМ и тих 35 амандмана што ће бити стављени на јавну дискусију резултат су војне агресије на нашу државу у протеклих шест месеци. Нећу да објашњавам све борбе (битке), само спомињем прву у селу Танушевци, које беше директно окупирано са Косова и последња офанзива у селу Радуша, исто тако пограничан регион, који је бомбардован директно са Косова. Значи ми морамо јасно и гласно да проговоримо да је РМ у протеклих шест месеци била изложена војној агресији, независно од тога што је у те јединице ушао голем проценат локалних Албанаца" – истакао је македонски премијер Љ. Георгијевски на 80. заседању Собрања (3. 09. 2001.) поводом подношења Предлога о приступању измени македонског Устава.

⁷³ Види: Рамковен договор, 13/08/2001, Internet, <http://www.president.gov.mk/mak/info/dogovor.htm>.

⁷⁴ Ulf Brunnbauer, Historischer Kompromiss oder Bürgerkrieg? Makedonien sucht Antworten auf den albanischen Extremismus, Südosteuropa, 2001, 4-6, s. 169-179; Владимир Ортаковски, Националне мањине у Републици Македонији, Зборник радова Демократија и националне мањине, Центар за истраживање етницитета, Београд, 2002, стр. 224-226.

јама на свим нивоима" издиже етничке заједнице, практично етничке Албанце, на "ниво темелне вредности" македонског правног поретка.⁷⁵

Али, ваља истаћи да је постигнут компромис поводом промене преамбуле Устава: наиме, одредница "македонски народ", која није фигурирала у "Оквирном споразуму", сада се "преамбулом" дефинише да је "држава састављена од грађана РМ, македонског народа, као и грађана који живе у оквиру њених граница, који су делови албанског, турског, влашког, српског, ромског народа, и других".⁷⁶

Закључак

Ваља закључити да РМ признаје постојање националних мањина на својој територији, на супрот суседним државама, које "македонското национално малцинство (во Бугарија, Грција и Албанија)" не признају. Уставом од 17.11.1991, односно Уставним законом од 1.1.1992. године, РМ гарантује заштиту мањинских права. У преамбули Устава изричито се помињу следеће националности: Албанци, Турци, Роми, Срби, Торбеши, Власи и "22.607 (1,2%) припадника других (око двадесетак) националности. Од стицања независности 1991. РМ настоји да побољша квалитет живота националности. Гледано историјски, а у контексту дијалектике развоја македонске националне свести, у колективном памћењу Македонаца нису били, до 2001. године, забележени крупнији међуетнички конфликти.

Као најбројнија у Републици Македонији (23% према попису из 1994), албанска националност, дакле, не "аутохтони народ", ужива заштиту свог етничког, културног, лингвистичког и верског идентитета. Етнички Албанци су заступљени у институцијама система, а албанске странке су узеле учешће у свим пост-комунистичким македонским владама. У македонском моделу мањинске политике "садржане" су позитивне акције са циљем обезбеђивања (што веће) заступљености припадника и националности у многим областима друштвеног и политичког живота (полиција, војска, образовање, правосудни систем).

Међутим, међуетничка превирања у Македонији, у периоду од стицања независности па до данас, показују да је заштита националних мањина – као што је то било у историји Балкана током читавог

⁷⁵ В. Ортаковски, оп. цит., стр. 23; Ulrich Büchschütz, Die Verfassung der Republik Makedonien auf dem Prüfstand (Dokumentation), Südosteuropa, 2001, 1-3, с. 134.

⁷⁶ В. Ортаковски, нав. дело, стр. 226; Интегрален текст на нацрт-документот за решавање на кризата во Македонија, Internet, 20/03/02, http://www.makedonija-info.org/Komentari/Stranski_Komentari.html.

столећа – "суштинска за стабилност, демократску безбедност и мир" у читавом региону.

Процес националне хомогенизације албанског становништва, по "угледу" на Косово, убрзано се развија и у западној Македонији. Процес политичког и сепаратистичког покрета јача, да би у фебруару 2001. године, кулминирао с терористичким акцијама албанских екстремиста у тетовском подручју, кумановско-липовском и на Скопској црној гори. Под плаштом заштите мањинских права, "албанска алтернатива", сталним "проширивањем" политичких захтева и оружаним акцијама тзв. ОНА, успева да интернационализује "албанско национално питање". Док је првенствени циљ у политичким програмима албанских странака био "задобијање и проширење колективних права", циљ албанских герилаца представља "остварење националног идеала" – стварање "Велике Албаније".

Последице оружане кризе (скоро деветомесечне) вишеструке су: Охридским оквирним споразумом, којим су "договорене политичке и уставне реформе", националностима – заправо, етничким Албанцима, дат је статус "државнотворног народа".

Отуда, у међународноправном контексту, ваља поставити суштинско питање: да ли се уставни могу мењати за време оружаног сукоба, (у условима) етничког чишћења делова државне територије, (у ситуацији) када је угрожен територијални интегритет македонске државе?

Решавање питања положаја националности (оружана криза и уставне промене 2001. године) не може се сводити на територијално питање, јер би то, фактички, значило стварање етничке територије. Управо, то претпоставља "етничко чишћење" односно "гетоизацију" сопствене заједнице. Етничка територија је и "институционална претпоставка" за постављање "захтева за отцепљење".

Уосталом, и у Оквирној конвенцији за заштиту мањина Савета Европе стоји записано: "У вршењу права и слобода која произилазе из принципа уграђених у ову Оквирну конвенцију, сваки припадник националне мањине поштоваће националне законе и права других, посебно припадника већине или других националних мањина (чл. 20). Ништа садржано у овој Оквирној конвенцији неће се тумачити да значи право ангажовања у некој активности или вршењу неког дела супротно основним принципима међународног права, а посебно сувереној једнакости, територијалном интегритету и политичкој равноправности држава (чл. 21).

Али, "Суверенитетот и територијалниот интегритет на Македонија, и унитарниот карактер на државата се неповредливи и мора да се сочуваат. Не постојат територијални решенија за етничките прашања" – записано је као основни принцип у Охридском оквирном споразуму.

**ALBANIAN MINORITY IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA –
FROM INTERETHNIC CONFLICTS TO ALBANIAN
TERRORISM: 1991-2001**

Summary

Since the very beginning of its independence, Macedonia has been facing the big problem – ruined interethnic relations. In this respect, the issue of loyalty of the Albanian citizens to the new Macedonian state was very indicative. Although the Constitution protected their ethnic, cultural, linguistic and religious identity, the ethnic Albanians have constantly tried to widen their rights, first by using political pressure, and then using open violence. The process of national homogenization of the Albanian population constituted itself through armed activities of the separatist movement, with the main goal to create the united Albanian state in the Balkans.

Key Words: Macedonia, Interethnic Conflicts, Albanian National Question, Separatism, Terrorism, the Great Albania